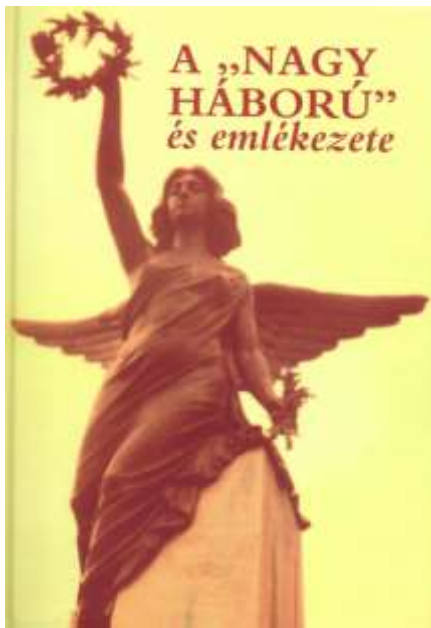

A Nagy Háború és emlékezete

Szerk. Kerepeszki Róbert – Püski Levente, Speculum Historiae Debreceniense,
Debrecen, 2015, 268 oldal

A tévedések tragédiája, az európai népek testvérháborúja és kollektív öngyilkossága, a 20. század őskatasztrófiája, a régi Magyarország utolsó háborúja. E példaképpen összegyűjtött néhány hazai vagy külföldi eredetű szakirodalmi toposz utal rá napjainkig, hogy az első világháború történeti-szakirodalmi feldolgozói és emlékezetpolitikai véleményformálói egy évszázad távlatából nemcsak az egyes nemzetek, hanem az európai civilizáció fejlődése szempontjából is határként tekintenek a 20. századnak utat nyitó világégre.

A rövid 20. század nyitányának tekintett első világháború 2014-től a centenáriumi eseményekkel párhuzamosan került (újra) a történeti vizsgálatok középpontjába. A történész szakma értelmezési viták egyik kérdése, hogy maga a háború kirobbanása, vagy a háborút záró békerendszer, és az ennek végrehajtását kísérő hatások jelentik-e a korábbi világrend, a hosszú 19. század cezuráját, egyszersmind a rövid 20. század nyitányát. Mégis, magának a háborúnak a hagyományos politikai, társadalmi-gazdasági és eszmetörténeti vizsgálatain túl napjainkra politikai határainkon belül és kívül egyre változatosabb perspektívákból sarjadnak új kutatások és megközelítések. A 20. század őskatasztrófiája¹ mind a szélesebb történetész szakmát, mind a helytörténet művelőit és íróit az elmúlt száz év eredményeinek, értelmezéseinek és félreértéseinek kiegészítésére sarkallta. A kutatások között üdvös módon nem kizárólagosan a kollektív vizsgálatok (birodalmi szinten és a hadászat magas-egységeinek léptékében vizsgált események feltárása) jelennek meg, hanem az egyes személyek, alakulatok, települések szerepének feltárása is legalább akkora súllyal szerepel.

Az így napvilágra kerülő eredmények országszerte tudományos

fórumok, konferenciák témájául szolgálnak, melyekkel – ha pontot nem is – de figyelemfelkeltő felkiáltójelet, olykor újabb kérdőjeleket és zárójeles kiegészítéseket tehetünk olyan történeti események és folyamatok mellé, melyeket az elmúlt évszázadban nemzeti és politikai érdekből sokan és sokféleképpen interpretáltak. Teljes és tökéletes konszenzus alighanem sohasem lesz a háború 51 vérzivataros hónapjának értelmezésében. A gyűjtőpont és felelősség keresése, az emlékezetpolitika szembenállásai számos narratívát hívtak és hívnak életre, így a magyarságnak is történelmi felelőssége friss és releváns kutatásokkal igazolni saját szerepünket e „testvérháborúban”.

Valamivel több mint két esztendeje, a centenáriumi megemlékezések első hullámában, 2014. szeptember 17–18-án került megrendezésre Debrecenben a Nagy Háború és emlékezete című konferencia. A kétnapos tanácskozás számos oktatási intézmény és tudományos műhely, civil és katonai szervezet közös munkával és anyagi hozzájárulással jött létre. A helyszínt a debreceni Déri Múzeum biztosította, emellett Debrecen városa, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, valamint Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája, az MH 5. Bocskai Lövészdandár és a Doktoranduszok Országos Szövetsége vett részt az esemény megszervezésében. A konferencia kétnapos programja során négy szekci-

óban 39 ismert és elismert, illetve pályájának elején járó történész-kutató kapott lehetőséget előadásának megtartására. Az előadások anyagából 2014-ben és 2015-ben két kötet jelent meg. Időben először Baráth Béla Levente szerkesztésében: *Az I. világháború református tábora lelkeszeire, tanáraitra, diákjaira emlékezve* című tanulmány gyűjtemény látott napvilágot (DRHE, Harsányi András Alapítvány kiadványai, 17. Debrecen, 2014.), amely a háborút az egyháztörténet és egyházi intézmények szempontjából közelítette meg.

A konferencia további előadásainak kutatási anyagából jelent meg 2015-ben a most ismertetésre kerülő konferenciakötet. Püski Levente szerkesztői előszavában kiemeli, hogy a háború elsősorban éppen a közép-kelet európai régió szempontjából jelentett éles változást és törést. A konferencia és így a tanulmánykötet bevezető előadásában Romsics Ignác arra vállalkozott, hogy végigtekintse az elmúlt évszázad világháború értelmezéseit, nemzeti narratíváit a győztes és vesztes államok történeti kutatásában és történeti tudatában.²

A bevezető részt követő tanulmányok három csoportba oszthatók. Az első egység A „Nagy Háború” a nemzetközi kapcsolatok történetében címmel négy tanulmányt tartalmaz. Barta Róbert a háborút megelőző diplomáciatörténeti események jelentősebb állomásait tekintti át, melyek közvetve a politikai viszállyból a mozgósításokig és a

háborús eszkalációig vezettek. Hajdufi Orsolya Éva az ír kérdés első világháború alatti helyzetváltozásait elemzi, rávilágítva arra a tényre, hogy az írek egy függetlenségi háborút függesztettek fel a világháború kitörése miatt. Lévai Csaba az alapvető polgári szabadságjogok és a háborús részvétel viszonyrendszerét vizsgálja a korabeli Egyesült Államokban. E fejezet utolsó tanulmányában Szeghő Patrik a délszláv népek szerepét elemzi az első világháborús brit külpolitika tükrében.

A kötet második blokkja – *Háborús élmények, tapasztalatok* – hét írásban az első világháborúhoz köthető személyes vagy lokális kötődésű témákat dolgoz fel. Kónya Péter az 1914-15-ös orosz katonai betöréseket és azok hatásait tekinti át Sáros és Zemplén vármegyékben. A szerző munkájának különös érdeme, hogy e téma a háborút követő politikai fordulatok után gyakorlatilag feldolgozatlan maradt, sőt a cseh-szlovák nemzetpolitika érdekei miatt hosszú évtizedeken át nem lehetett kutatni. Boros László Lehoczky Tivadar régész, történész munkásságát és világháborús pályáját, egyzersmind katonaként bekövetkezett hősi halálának körülményeit mutatja be Lehoczky korabeli naplóján keresztül. Kaló József precíz elemzése a Nagy Háború kulcsának tekintett nyugati front 1914-es hadműveleteit elemzi. Kollányi Irén tanulmányában a magyar zsidóság első világháborús szerepe kapcsán meggyőzően bizonyítja, hogy a hazai zsidó-

ság számarányát és súlyát messze meghaladó mértékben vett részt a háborús erőfeszítésekben, mind a frontokon, mind a hátszágban. Mester Attila írása részben Debrecenhez kötődik, Orsós Ferenc orvosprofesszor háborús élményeit, majd mizerábilis és igen nagy vargabetűkkel megélt életútját dolgozza fel. A II. világháború idején a katyn-i tényfeltáró bizottság magyar szakértőjeként ismert orvosprofesszor útja ugyanis 1914-től az osztrák-magyar 31. gyalogezredből a hadifogságig, ott a járványkórtan terén a tífusz elleni harcig, majd a háború után a patológiai kutatásokban elért komoly eredményekig vezetett. Pusztai Gábor ismét az autobiográfia történeti feldolgozhatóságának ékes példáját vetíti elének, ugyanis Radnai István első világháborús naplóján keresztül nyerhetünk képet egy nem mindennapi életpályáról. A fejezet utolsó tanulmányában Suslik Ádám levéltári forrásokra támaszkodva vizsgálja négy északkeleti vármegye (Bereg, Máramaros, Ung, Ugoicsa) görögkeleti katolikus egyházát és tábori lelkeszségét a háború éve alatt.

A konferencia-tanulmánykötet utolsó tartalmi egysége az *Emlékezés és emlékezet* címet viseli. Itt hat tanulmány kapott helyet, elsőként Bezsenyi Tamás írása, amely egy korabeli sajtótörténeti szenzációt, Pipás Pista alföldi gyilkosságsorozatát helyezi a háborús hátszág kontextusába. Csákvári Sándor és Martinkovics Katalin a háborús kegyelet és emlékezés egy fontos

szeletét, Debrecen világháborús hadisírait vették számba. Erős Vilmos tanulmányában bemutatja, hogy a hanyatlás motívuma a két világháború közötti magyar szellemtörténetben korántsem lett volna olyan súlyú, hogyha nincs a háborús trauma. Püski Levente Habsburg József főherceg személyén keresztül bizonyítja, hogy a Horthy-korszaknak a háborús emlékezetpolitika alátámasztásához milyen nagy szüksége volt egy háborús „ikonra”. Szóts Zoltán Oszkár a Századok folyóiratban publikáló korabeli történészek munkáin keresztül vizsgálja a korszak emlékezetpolitikáját, cenzúráját. Hasonló témát boncolgat a kötet utolsó tanulmányában Törő László, aki az 1945 előtti magyar történelem tankönyvek első világháborúval foglalkozó leckéit a korabeli nemzeti narratívák mechanizmusával veti össze.

A kötet tanulmányai ékes bizonyosságát szolgáltatják annak, hogy a Nagy Háború történetének feldolgozottsága még korántsem teljes és megdönthetetlen. Az elmúlt évszázad éppúgy produkált remek feldolgozásokat, mint korrekcióra szoruló vadhajtásokat, bizonyítva, hogy a 20. század őskatasztrófája még az új évszázad kezdetén is lehet tudományos és politikai viták melegágya.

Jól látható, hogy a szakma már elismert és ifjú kutatóit is megmozgatja és megtermékenyíti a vizsgált korszak. Különösen üdvös, hogy a kutatások zöme legtöbbször nem a már feltárt események új, modern interpretálására irányul, hanem egészen egyedi megközelítések és témaválasztások kerülnek előtérbe. A régi Magyarország utolsó háborújának története azonban még mind a nemzeti, mind a nemzetközi folyamatok tükrében jócskán bővelkedik feltáratlan, fehér foltokkal, melyeket kutatni kell és szükséges, hogy a múltunkból gyökerező jövőnket bölcsességgel és tapasztalatokkal élhessük meg.

¹George Frost Kennan aforizmává vált gondolata az I. világháborúról. Eredeti megfogalmazásában *"the great seminal catastrophe of this century"*. In.: *George F. Kennan: The Decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian Relations, 1875-1890*. Princeton, 1981. 3.

²Romsics Ignác előadásának rövidített szövegét folyóiratunk 2014. évi tanulmányainak válogatás-kötetében közzeltük. Ugyanitt szerepelt Kerepeszki Róbert beszámolója is „A Nagy Háború és emlékezete” címmel rendezett konferenciáról.

Pintér Zoltán